INTERNATIONAL MONETARY FUND

Aramak

F&D DERGİSİ

Milletlerin Zenginliğini Nasıl Geliştirebiliriz?

MICHAEL SPENCE

9 Mart 2026 tarihinde yayınlandı.

Adam Smith'in felsefesi, ekonomilerin nasıl büyüdüğü, ticaretin nasıl yapıldığı ve değişime nasıl tepki verdiği konusunda hâlâ ışık tutmaktadır.

Dinleyin Konuşma
0:00 6:54

Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eseri 9 Mart 1776'da yayımlandığında , ekonomistlik diye bir meslek yoktu. İki yüz elli yıl sonra, ekonomistlerin sayısı oldukça fazla ve Adam Smith, bu mesleğin kurucusu olarak kabul ediliyor.

Smith'e sorulsaydı, muhtemelen kendisini ahlak felsefecisi olarak geçimini sağlayan bir İskoç olarak tanımlardı. Ünlü kitabına gelince, o da Aydınlanma Çağı'nın gerçek bir ifadesi olarak görülmeye başlandı. Bu kültürel ve entelektüel gelişme dönemi, akıl, bilim, bireysel özgürlük ve insan onuruna dayalı alternatif bir insanlık vizyonunun yaratılmasına yardımcı oldu.

Yaşanan sapmalara ve hatalara rağmen, bu ahlaki referans çerçevesi günümüze kadar yankı bulmaktadır. Bu yüzden Smith'in söylediklerini dinlemeye devam ediyoruz.

Modern ekonomilerin yapısal temellerini aydınlattı. Her ne kadar "görünmez el" fikriyle tanınsa da, Smith bize çok daha önemli bir

içgörü sundu: Durağan, geçimlik bir ekonomiden artan gelir ve refaha geçiş, onun "iş bölümü" olarak adlandırdığı şeyi gerektirir.

Bu uzmanlaşma olmadan, ölçek ekonomilerinden, öğrenme eğrilerinden ve yenilik için iyileştirilmiş koşullardan kaynaklanan verimlilikte dramatik artışlar elde edilemez. Tüm bilimsel keşifler gibi, bu da sonradan apaçık görünür.

iş bölümü

Uzmanlaşmanın işe yaraması için, birbirini güçlendiren iki yapısal unsura ihtiyacımız var.

Bunlardan biri, uzmanlaşmış üretimin ima ettiği ticarettir. Gerçekten de, ekonominin arz tarafı uzmanlaşmışken, talep tarafı değildir. Bu nedenle, fiyatlar ve para birimleri kullanan bir piyasa sistemi olan ticaret biçiminde bir "görünmez el"e ihtiyaç vardır. Ticaret, bariz dışsallıklar, bilgi boşlukları ve asimetriler olmadığı sürece verimlidir. Merkezi bilginin büyük miktarlarda toplanmasını gerektirmediği için ekonomiktir. Ve merkezi olmayan bir kaynak tahsis sistemi olarak, çeşitli tercihlere olanak tanır ve yenilik için teşvikler yaratır.

Elbette Smith ticarete yabancı değildi. Babası memleketi ve doğum yeri Kirkcaldy'de gümrük memuru olarak görev yapmıştı ve Smith'in kendisi de 1778'den 1790'a kadar İskoçya gümrük komiseri olarak görev yapmıştı. Bazen haksız yere bencilliği yücelten bir sistemi yasalaştırmakla suçlansa da, o bunun tam tersini öngörmüştü: düzenlemeler, devlet gelirleri ve istikrarlı bir para birimi gibi ahlaki temellere ve destekleyici yapılara sahip bir ekonomi.

Uzmanlaşma için gerekli olan ikinci yapısal unsur, yeterince büyük bir pazardır. Başka bir deyişle, bir ekonominin uzmanlaşmış üreticiyi destekleyecek kadar talep yaratması gerekir. Aksi takdirde, üretim yapan kuruluş uzmanlaşma düzeyini düşürmek zorunda kalacaktır. Amerikan Batısı'ndaki genel mağazaların, nüfus arttıkça, zenginleştikçe ve kent merkezleri genişledikçe yerini uzmanlaşmış dükkanlara bırakmasını düşünün.

Bu durum, özellikle yatırım getirilerinin değerlendirilmesinde toplam hedef pazarın merkezi bir rol oynadığı yüksek teknoloji endüstrileri için geçerlidir. Ekonomik gerçekler açıktır: Yeni teknoloji geliştirmek, ön yatırım gerektirir. Ve bu yatırımın getirisi, yeniliğin pazarının büyüklüğü ve kapsamıyla orantılıdır. Ayrıca, yatırım getirisi, bir sonraki yenilik tarafından yerini alana kadar pazar fırsatının süresiyle de orantılıdır. İşte burada Schumpeterci dinamikler modele giriyor.

Uzmanlaşmadan ticarete ve büyük potansiyel pazarlara erişim yollarının bulunmasına kadar tüm bu faktörler, başarılı bir kalkınma modelinin özünü oluşturur. Bunlar birbirini tamamlayıcı ve yapısal niteliktedir. İstenen sonucu üreten de bunların birlikte evrimleşmesidir: artan verimlilik ve gelirler, ekonomik büyüme, artan satın alma gücü ve bunun sonucunda büyüme sayesinde daha uygun fiyatlı ve arzu edilen ürün ve hizmetler için iç pazarların genişlemesi.

Teknoloji ve geliştirme

Unutmayalım ki Smith, İngiliz Sanayi Devrimi'nin en başlarında yaşamıştır. Bana kalırsa, içinde yaşadığımız küresel ekonominin evriminin büyük bir bölümünü yönlendiren yapısal özellikleri ve dinamikleri anlamış ve bir ölçüde öngörmüş olması gerçekten hayret verici.

Teknoloji, verimlilik artışını doğrudan yönlendirmede olduğu kadar, bağlantı kanalı aracılığıyla uzmanlaşmada da önemli bir rol oynamış ve böylece hedef pazarın büyüklüğünü genişletmiştir. Smith, James Watt'ın (1769) daha önceki modellere göre daha verimli olan buhar motorunu görmüş olabilir; eğer öyleyse, fabrikalarda ve ulaşımda potansiyelini kesinlikle anlamış olurdu. Ancak Richard Trevithick tarafından 1804'te geliştirilen ilk buharlı lokomotifi görmeye ömrü yetmedi. Ayrıca, en yeni yapay zeka araçları da dahil olmak üzere modern dijital ekonomimizi de görme şansı bulamadı.

Ancak yine de, bu devrim niteliğindeki gelişmelerin sonuçlarını anlamış olmalıydı: makul maliyetlerle pazar büyüklüğünü genişletmenin muazzam faydaları, kapsayıcı büyüme modellerini teşvik etme fırsatı ve uzmanlaşma ve verimlilikte bir başka sıçrama niteliğindeki süreksizlik olasılığı.

Ekonomik kalkınma açısından önemi abartılamaz. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uzmanlaşma ve ticaretin ölçek ve kapsam olarak nasıl hızlandığını düşünün. Zamanla, uzmanlaşma gelişmiş ekonomilerin belirleyici bir özelliği olmaktan çıkıp, tüm küresel ekonominin temel motorlarından biri haline geldi. Bu durum, benzeri görülmemiş büyüme oranlarına, verimlilik artışlarına ve son otuz yılda insanlık tarihinde aşırı yoksullukta en büyük azalmaya yol açtı.

Gelişmenin erken aşamalarındaki ülkelerde gelir seviyeleri düşüktür ve iç talep sınırlıdır; bu da uzmanlaşmayı kısıtlar. Ancak küresel ekonomiye erişim mümkün olduğunda, en azından ticarete konu mal ve hizmetler için iç talep kısıtlaması ortadan kalkar. Bu

fırsattan yararlanmak teknoloji, bağlantı ve altyapı gerektirir. Ayrıca politikalar tarafından yaratılan ticaret engellerinin kaldırılmasını da gerektirir. Bu nedenle, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve onun halefi olan Dünya Ticaret Örgütü'nün önemi ve ticaretin genel olarak herkese faydalı olabileceği kabulü büyüktür.

Teknoloji, bağlantı ve altyapı bir gecede elde edilemez ancak inşa edilebilir ve ardından ekonominin ticarete konu olan kısmı uzmanlaşır ve büyümeye başlar. İstihdam ticarete konu olan tarafa kayar ve ortalama gelirler artar. Bu gelir artışı başlangıçta, ticarete konu olmayan mal ve hizmet piyasalarına yayılan bir talep yaratır. Uzmanlaşma üzerindeki talep kısıtlamasının ticarete konu olan kısmın ötesine gevşetilmesi, ekonominin tamamına fayda sağlar.

Risk ve karmaşıklık

Gelişme süreci, temel dinamikleri birbirini güçlendirdiği için ivme kazanır. Ancak yine de birçok şey ters gidebilir. Bu riskler literatürde iyi bir şekilde belgelenmiştir: makroekonomik yönetim hataları, istikrarsızlık ve krizler, altyapıya yetersiz yatırım ve dolayısıyla zayıf bağlantı, küresel talebin yarattığı fırsattan yararlanamama, bunlardan sadece birkaçıdır.

Bunlardan birini kısaca açıklayayım. Uzmanlaşmış bir ekonomi, ticaret sisteminin bozulmasına veya başarısız olmasına neden olan her şeyin tehlikeli olması, hatta bu durumun ne kadar uzun sürerse o kadar tehlikeli olması nedeniyle risk içerir. Piyasa açıklığına, işleyişine ve erişimine yönelik algılanan riskler, uzmanlaşmayı ciddi şekilde kısıtlayabilir. Hatta Smith'in temel görüşünü şu şekilde yeniden ifade edebiliriz: Uzmanlaşma, piyasanın kapsamı ve erişilebilir kalma olasılığı ile sınırlıdır.

Küresel ekonomideki son gelişmeleri anlamanın bir yolu, çeşitli kaynaklardan gelen riskler arttıkça, uzmanlaşmada öngörülebilir bir kısmi geri çekilmenin yaşanmasıdır.

Dahası, yüksek derecede uzmanlaşmış bir ekonomi, tanımı gereği karmaşıktır. Uzmanlaşma ve karmaşıklık derecesi, aynı madalyonun iki yüzü olarak görülebilir. Modern bir ekonominin temelini oluşturan piyasa ve ağ bağlantıları, katılımcılarının bunları tam olarak kavrama kapasitesini aşmaktadır. Belki de yapay zekadaki gelişmeler, bu kavrayışı ve uyum sağlama yeteneğimizi geliştirecek araçlar sağlayacaktır. Yapay zekanın umut vadeden ve giderek büyüyen bir uygulaması, küresel tedarik zincirleri ve akıllı şebekeler gibi karmaşık sistemlerin yönetiminde yardımcı olmaktır.

Karmaşıklık aynı zamanda genellikle sistemik olan gizli riskleri de beraberinde getirir. Bunlar, kapsamlı bir şekilde görülmesi zor olan karmaşık bağlantılar ağına gömülüdür. Bunları yönetmede daha iyi hale gelmedikçe, karmaşıklık uzmanlaşma üzerinde ek bir büyük kısıtlama haline gelecektir. Daha geniş anlamda, bu düzeydeki karmaşıklık, insanların ekonomik sistemi anlamasını zorlaştırır. Bu da, sistemin nasıl ve kimin çıkarlarına hizmet ettiği konusunda her türlü temelsiz teorinin ortaya çıktığı bir boşluk yaratır. Bu teorilerin bazıları siyasi ve sosyal uyumu baltalama riski taşır.

Bütün bunlar, ekonomik bozulma ve aksaklıklara bolca tanık olmuş Smith ile yapılacak büyüleyici bir sohbete zemin hazırlardı. O, ekonominin son derece yerel olduğu –insanların etkileşimde bulundukları ve işlem yaptıkları kişilerin çoğunu muhtemelen tanıdığı– bir dönemden, uzmanlaşmanın ve piyasaların kapsamının hızla artmaya başladığı bir döneme denk geliyordu.

Bu yolculuk yaşamlarımız boyunca devam ediyor. Giderek daha çok, hiç görmediğimiz ve büyük ölçüde bilmediğimiz insanlara ve yerlere bağımlı hale geliyoruz. Doğrudan doğrulama kapasitemizin ötesine geçen bilime, teknolojiye, medyaya ve uzmanlığa bağımlıyız. Bu zorlukların üstesinden nasıl geleceğimiz, önümüzdeki yıllarda bireysel refahımızı ve ulusların zenginliğini şekillendirecektir.

MICHAEL SPENCE, Hoover Enstitüsü'nde kıdemli araştırmacı ve Stanford İşletme Yüksekokulu'nda Philip H. Knight Profesörü ve emekli dekanıdır. 2001 yılında Ekonomi Bilimleri alanında Nobel Anma Ödülü'ne layık görülmüştür.

Makalelerde ve diğer materyallerde ifade edilen görüşler yazarlara aittir; bunlar IMF politikasını yansıtmayabilir.